

Rozdział 10

Anna M. Korzeniowska

TRANSFERY MIĘDZYPOKOLENIOWE W FINANSACH GOSPODARSTW DOMOWYCH

Wstęp

Transfery międzypokoleniowe to rodzaj przepływów polegający na przekazaniu zasobów pomiędzy podmiotami. Różnią się od transferów rynkowych tym, że realizowane są tylko w jednym kierunku¹⁹², czyli nie ma równoczesnego transferu przeciwnego w formie realnej (dobra, usługi) lub finansowej (zapłata za dobra realne). Dla części z nich na rynku funkcjonują produkty i usługi substytucyjne np. usługi opiekuńcze nad dziećmi lub osobami starszymi. Transfery międzypokoleniowe są zjawiskiem o charakterze ekonomicznym, psychologicznym i społecznym. Istnieje wiele problemów w dokładnym określeniu tego zagadnienia. Różnią się jednak wewnątrznie stronami transakcji, rodzajem przepływów, motywami ich powstawania oraz oddziaływaniem na finanse osobiste i system gospodarczy. W ujęciu finansów osobistych transfery międzypokoleniowe mogą wynikać z motywów altruistycznych, mogą mieć charakter przypadkowy, mogą też być wymuszone prawem lub mieć charakter kapitalistyczny. Motywy altruistyczne zwykle dotyczą darów i transferów niematerialnych przekazywanych dobrowolnie. Transfery przypadkowe to najczęściej spadki, które nie były objęte testamentem. Transfery wymuszone prawem dotyczą m.in. realizacji obowiązków alimentacyjnych. Natomiast transfery o charakterze kapitalistycznym powstają z chęci kumulacji majątku rodzinnego przy równoczesnym minimalizowaniu obciążeń podatkowych i innych kosztów.

¹⁹² A. Laferrère, *Intergenerational Transmission Models: A Survey*, The Geneva Papers on Risk and Insurance – Issues and Practice 1999, vol. 24 (1), pp. 2–26 (p. 2), <https://doi.org/10.1111/1468-0440.00002>.

1. Beneficjenci transferów międzypokoleniowych

Pierwszym problemem w omawianiu transferów międzypokoleniowych, wynikającym m.in. z różnorodności definicji pokolenia (generacji) oraz rodziny, jest określenie grup beneficjentów i benefaktorów przepływów.¹⁹³ Jest wiele definicji pojęcia „pokolenie” wywodzących się z nauk społecznych oraz biologicznych. Przykładowo w polityce społecznej pokolenia rozumie się zwykle jako grupy osób o określonym statusie na rynku pracy. Tym samym wyróżnia się pokolenie osób młodych, które dopiero wchodzi na rynek pracy, pokolenie osób aktywnych zawodowo i pokolenie emerytów. Z punktu widzenia teorii ekonomicznych odnoszących się do transferów międzypokoleniowych pokolenie umieszcza się w kontekście pojęć rodziny¹⁹⁴ i gospodarstwa domowego, które są często ze sobą utożsamiane. W tym ujęciu pokolenie rozumie się najczęściej jako grupę osób w taki sam sposób spokrewnionych ze wspólnym przodkiem. Chociaż badacze „rodziny” podkreślają, że istnieje wiele form związków międzyludzkich, w tym związki genealogiczne pomiędzy wieloma pokoleniami wstępnymi i zstępnymi, między rodzeństwem oraz przyjaciółmi.¹⁹⁵ Również pojęcie gospodarstwa domowego może być różnie definiowane. W analizie transferów międzypokoleniowych często naukowcy ograniczają się do badania przepływów pomiędzy rodzicami a dziećmi.¹⁹⁶ W analizach tych stosowany jest zwykle model rodziny dwupokoleniowej¹⁹⁷, w której pokolenia nakładają się na siebie pod względem okresu aktywności ekonomicznej ich członków. Młodsze pokolenie wchodzi na rynek pracy w czasie, gdy starsze jest jeszcze na nim aktywne. W nowszych badaniach, uwzględniających wydłużenie średniego czasu trwania życia coraz częściej stosowany jest model trzypokoleniowy¹⁹⁸ obejmujący dzieci, rodziców i dziadków.

¹⁹³ P. Szukalski, *Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002, s. 10.

¹⁹⁴ W. Wrzesień, *Relacje Międzypokoleniowe a Rodzina*, Roczniki Socjologii Rodziny 2000, Vol. XII, ss. 57–70.

¹⁹⁵ C. L. Johnson, *Perspectives on American Kinship in the Later 1990s*, Journal of Marriage and Family 2000, Vol. 62(3), pp 623–639, <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.00623.x>.

¹⁹⁶ A. Laferrère, op.cit.

¹⁹⁷ H. Fujii, M. Yano, *Two-Sided Altruism as a Motive for Intergenerational Transfer*, Studies in Nonlinear Dynamics And Econometrics 2019, Vol. 23 (4), pp. 1–8, <https://doi.org/10.1515/snnde-2019-0019>; E. Cardia, P. Michel, *Altruism, Intergenerational Transfers of Time and Bequests*, Journal of Economic Dynamics and Control 2004, Vol. 28 (8), pp. 1681–1701, [https://doi.org/10.1016/S0165-1889\(03\)00095-2](https://doi.org/10.1016/S0165-1889(03)00095-2).

¹⁹⁸ Y. Koda, M. Uruyos, *Altruism and Four Shades of Family Relationships*, Eurasian Economic Review 2015, Vol. 5 (2), pp. 345–365, <https://doi.org/10.1007/S40822-015-0027-4/TABLES/2>; Y. Koda, M. Uruyos, S. Dheera-Aumpon, *Intergenerational Transfers, Demographic Transition, and Altruism: Problems in Developing Asia*, Review of Development Economics 2018, Vol.22 (3), pp. 904–927, <https://doi.org/10.1111/rode.12369>.

2. Zasoby podlegające transferom

Kolejnym problemem badania transferów międzypokoleniowych jest określenie zasobów, które są przekazywane oraz kierunku ich przepływu. J.K. Solarz¹⁹⁹ twierdzi, że transfery wewnątrz- i międzypokoleniowe stanowią jądrowe finansów. Należy jednak stwierdzić, że transfery międzypokoleniowe występują w wielu formach. Od pokolenia starszego do młodszego płyną środki na edukację, wydatki domowe, w tym czas poświęcony dzieciom. W przeciwnym kierunku przekazywane jest wsparcie dla starzejących się rodziców, a nawet dziadków.

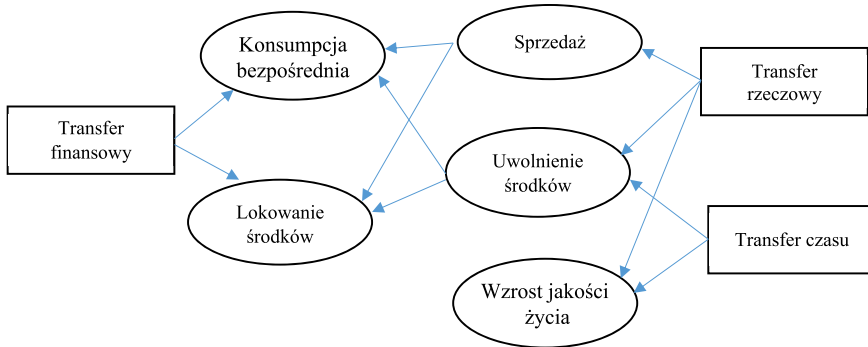
P. Michoń klasyfikuje transfery w rodzinie dzieląc je na materialne, stanowiące przekazy finansowe i rzeczowe oraz niematerialne, które związane są z czasem przekazywanym innym członkom rodziny.²⁰⁰ Do przekazów niematerialnych (transferów czasu) zalicza: opiekę i pomoc praktyczną dla dzieci, seniorów i innych osób potrzebujących w rodzinie, aktywności budujące relacje międzyludzkie, w tym: wspólne wyjścia, rozmowy osobiste i telefoniczne oraz wsparcie emocjonalne udzielane innym osobom. Przedstawia także drugą klasyfikację transferów materialnych, które dzieli na dary (transfery *inter vivo*), które mogą być przekazywane sporadycznie lub rutynowo oraz spadki, które mogą mieć charakter przypadkowy, dobrowolny lub kapitalistyczny.

Wpływ transferów międzypokoleniowych na finanse, w tym procesy konsumpcji i oszczędzania gospodarstw domowych może być zróżnicowany. Jego oddziaływanie obserwowane jest zarówno w finansach benefaktorów, jak i beneficjentów. Benafaktorzy transferów *in vivo*, przekazując środki zmniejszają wartość swojej konsumpcji lub ograniczają oszczędności. Ograniczenie oszczędności poprzez ich zmniejszenie lub powstrzymanie się od ich gromadzenia może mieć negatywny wpływ na przyszłą sytuację finansową benefaktorów. Beneficjenci otrzymujący transfery finansowe, rzeczowe lub w formie tzw. darów czasu mogą zmienić swoją strukturę konsumpcji bieżącej lub przyszłej (rysunek 10.1).

Otrzymane transfery finansowe mogą zwiększyć konsumpcję bieżącą beneficjenta lub powiększyć jego oszczędności i inwestycje, co pozwoli na zwiększenie konsumpcji w przyszłości poprzez wykorzystanie ulokowanych środków i/lub dodatkowe dochody z inwestycji. Transfery rzeczowe mogą zostać spieniężone, co uwolni środki finansowe. W takiej sytuacji wpływają na sytuację finansową gospodarstwa domowego w taki sposób jak transfery finansowe, mogą też poprawić wygodę i jakość życia beneficjentów. Podobnie transfery czasu wpływają na jakość życia, w znacznym stopniu oddziałując na jego stronę emocjonalną. Otrzymane transfery rzeczowe lub transfery czasu mogą stanowić dobra i usługi substytucyjne do tych, które gospodarstwo domowe finansuje samodzielnie lub planuje zakupić. W ten sposób, dzięki możliwości powstrzymania się od

¹⁹⁹ J. K. Solarz, *Instytucje Jako Paradygmat Nauk o Finansach*, w: *Nanofinanse. Codziennosc Zmienia Świat*, Warszawa 2012, C.H.Beck, pp. 19–29 (p. 19).

²⁰⁰ P. Michoń, *Transfery międzypokoleniowe w rodzinie*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2012, Vol. LXXIV (3), ss. 237–51 (s. 243).

Rysunek 10.1. Wpływ transferów na konsumpcję i oszczędności beneficjentów.

Źródło: opracowanie własne.

wydatków, w budżetach beneficjentów uwalniane są środki, które można przeznaczyć na inne cele.

Charakter transferów powoduje, że mogą, i często są one przekazywane w obu kierunkach²⁰¹, nie tylko od pokoleń starszych do młodszych. Należy jednak podkreślić, że większość z nich ma określoną wartość lub można je wycenić. Przy czym L. Kotlikoff i L. H. Summers²⁰² twierdzą, że akumulacja kapitału następuje przede wszystkim w wyniku transferów międzypokoleniowych w formie spadków. Należy przy tym zaznaczyć, że tylko część tych transferów jest realizowana celowo. Pozostałe pojawiają się jako majątek zgromadzony przez osoby starsze na zabezpieczenie, na pokrycie konsumpcji w wieku senioralnym lub z innych motywów, ale nie wykorzystany z przyczyn naturalnych.

3. Motywy dokonywania transferów międzypokoleniowych

Motywy przekazywania zasobów między pokoleniami także mogą być zróżnicowane i stanowić przedmiot odrębnych rozważań, nie tylko socjologicznych czy psychologicznych, ale także ekonomicznych. W pierwszej kolejności, rozważane są one w kontekście teorii użyteczności, uwzględniając wpływ relacji międzyludzkich na krańcową użyteczność oraz poziom konsumpcji jednostki²⁰³. A. Laferrère wymienia dwie grupy modeli wpływu krańcowej użyteczności na transfery międzypokoleniowe. Są to modele altruistyczne oraz oparte na wymianie. W pierwszej grupie, w modelu jednostronnego altruizmu benefaktor (altruista)

²⁰¹ R. J. Barro, *Social Security and Private Saving: Another Look*, Social Security Bulletin 1979, Vol. 42 (5), pp. 33–40 (p. 33).

²⁰² L.J. Kotlikoff, *Social Security and Equilibrium Capital Intensity*, w: *What Determines Saving?*, The MIT Press 1989, Cambridge, Massachusetts, London, England, pp. 316–336 (p. 43).

²⁰³ G. S. Becker, *A Theory of Social Interactions*, Journal of Political Economy 1974, Vol. 82 (6), ss. 1063–1093.

kieruje się funkcją użyteczności beneficjenta, która równocześnie jest jedną z zmiennych w jego własnej funkcji użyteczności. W modelu wspólnego altruizmu funkcja użyteczności beneficjenta jest zmienną w funkcji benefaktora i odwrotnie. Natomiast w modelu altruizmu z usługami świadczonymi przez beneficjenta, funkcje użyteczności są zmiennymi jednak usługi świadczone przez beneficjenta nie mają rynkowego odpowiednika, jak np. troska dziecka względem rodzica. W modelach opartych na wymianie znaczenie ma ich ekonomiczny efekt oddziałujący w znacznym stopniu na przesunięcie międzyokresowe konsumpcji. Jego najprostszym przykładem jest bieżące wspieranie dzieci, które w przyszłości wesprą finansowo starzejących się rodziców.

Osoby indywidualne w swoich działaniach dotyczących transferów międzyludzkich często kierują się altruizmem.²⁰⁴ Wpływ altruizmu na decyzje ekonomiczne jednostki, a w konsekwencji jego mikro- i makroekonomiczne skutki stanowi sedno teorii międzypokoleniowego altruizmu, która jest szczególnym rozwinięciem teorii oszczędzania wywodzącej się z hipotezy cyklu życia (LCH). Według LCH, akumulacja kapitału następująca w procesie oszczędzania odgrywa istotne znaczenie dla gospodarki. Główne znaczenie dla wartości oszczędności zakumulowanych mają oszczędności gromadzone w trakcie cyklu życia przeznaczone na wyrównywanie konsumpcji w czasie. Autorzy hipotezy cyklu życia zakładali, że oszczędności zostaną zgromadzone i wykorzystane w ramach jednego pokolenia. Dane empiryczne przeczą temu założeniu. Teoria międzypokoleniowego altruizmu odnosi się do psychologicznego pojęcia altruizmu i skupia na motywie pozostawienia spadku, który w klasycznej wersji hipotezy cyklu życia był wykluczony. Modyfikacja teorii hipotezy cyklu życia pod wpływem altruizmu międzypokoleniowego polega na zmianie krzywej użyteczności, ponieważ uwzględniane są w niej oprócz konsumpcji bieżącego pokolenia, użyteczność i dobrobyt pokoleń przyszłych, który traktowany jest jako główny powód oszczędzania. Decyzje podejmowane są w nieskończenie długim horyzoncie czasowym, ale z uwzględnieniem ograniczonego czasu życia decydentów²⁰⁵.

Problem transferów międzypokoleniowych pojawia się w naukach ekonomicznych wcześniej. Występuje m.in. w teorii J.M. Keynesa w odniesieniu do motywów oszczędzania. Wśród ośmiu motywów, którymi jego zdaniem kierują się osoby gromadzące oszczędności, wymienia oszczędzanie na finansowanie edukacji dzieci i innych członków rodziny oraz oszczędzanie na pozostawienie spadku.²⁰⁶

²⁰⁴ S. Galperti, B. Strulovici, *A Theory of Intergenerational Altruism*, *Econometrica* 2017, Vol. 85 (4), pp. 1175–1218, <https://doi.org/10.3982/ECTA13937>; H.Fujiu, M. Yano, *Altruism as a Motive for Intergenerational Transfers*, *International Journal of Economic Theory* 2008, Vol. 4 (1), pp. 95–114 <https://doi.org/10.1111/j.1742-7363.2007.00070.x>.

²⁰⁵ P.Michel, E. Thibault, J.-P. Vidal, *Intergenerational Altruism and Neoclassical Growth Models*, ECB Working Paper Series 2004, Vol. ccclxxxiv, [https://doi.org/10.1016/s1574-0714\(06\)02015-x](https://doi.org/10.1016/s1574-0714(06)02015-x).

²⁰⁶ J. M. Keynes, *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, wyd. 3, PWN, Warszawa 2012.

4. Efekty ekonomiczne transferów

Efekty ekonomiczne transferów międzypokoleniowych są wielorakie. Można je podzielić na te, oddziałujące na gospodarkę i społeczeństwo jako całość oraz na takie, które oddziałują bezpośrednio na gospodarstwa domowe. Oba rodzaje mogą mieć wpływ na finanse osobiste. Przede wszystkim transfery, w formie spadków lub darów międzypokoleniowych, są mechanizmem transmisyjnym w analizie makroekonomicznej²⁰⁷. Dzieje się to poprzez ich wpływ na dystrybucję dochodu i bogactwa w społeczeństwie oraz na poziom oszczędności wśród osób starszych. Transfery determinują poziom równości szans osób reprezentujących kolejne pokolenia, a także wiążą się z finansami publicznymi.²⁰⁸ Opodatkowanie darowizn i spadków jest istotnym czynnikiem wpływającym na wielkość transferów i moment ich występowania w cyklu życia pokoleń beneficjentów i benefaktorów.²⁰⁹

Po drugie, transfery międzypokoleniowe wpływają na kształtowanie się ekonomiczne nierówności.²¹⁰ Ich zasadnicze oddziaływanie dąży do zmniejszenia nierówności poprzez relokację zasobów kapitałowych. Duże znaczenie ma w tym obszarze finansowanie edukacji osób młodszych przez starsze pokolenia, co podnosi wartość ich potencjalnego dochodu w wyniku wzrostu wiedzy. Również opieka i dofinansowanie usług zdrowotnych przez osoby młodsze na rzecz seniorów poprawiają dobrobyt i jakość życia starszego pokolenia.²¹¹

Transfery międzypokoleniowe leżą u podstaw modeli akumulacji kapitału. Ogromne znaczenie odgrywają w nich spadki, które są narzędziem przekazania majątku do kolejnego pokolenia, pozwalając tym samym na akumulowanie majątku rodzinnego. Chociaż badania wykazują, że tylko część spadków pozostaje u beneficjentów, pozostałe są przeznaczane na konsumpcję lub tracone w ryzykownych inwestycjach.²¹² Autorzy badający transfery twierdzą, także, że wpływają one na stabilność reżimów politycznych. Poprzez kształtowanie preferencji gospodarstw domowych, decydentów i innych agentów ekonomicznych wpływają

²⁰⁷ R. J. Barro, *Are Government Bonds Net Wealth?*, *Journal of Political Economy* 1974, Vol. 82 (6), pp.1095–1117 <https://doi.org/10.1086/260266>; P. Michel, E. Thibault, J.-P. Vidal, *op.cit.*

²⁰⁸ P. Michoń, *op.cit.*, p. 238.

²⁰⁹ T. Ihori, *Wealth Taxation and Economic Growth*, *Journal of Public Economics* 2001, Vol. 79 (1), pp.129–148, [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(00\)00098-0](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0047-2727(00)00098-0).

²¹⁰ M. Zannella, *Reallocation of Resources between Generations and Genders in the Market and Non-Market Economy. The Case of Italy*, *Journal of the Economics of Ageing* 2015, vol. 5, pp. 33–44, <https://doi.org/10.1016/j.jjeoa.2014.09.003>.

²¹¹ I. Mejía-Guevara, *Economic Inequality and Intergenerational Transfers: Evidence from Mexico*, *Journal of the Economics of Ageing* 2015, vol. 5, pp. 23–32, <https://doi.org/10.1016/j.jjeoa.2014.09.012>.

²¹² J. L. Zagorsky, *Do People Save or Spend Their Inheritances? Understanding What Happens to Inherited Wealth*, *Journal of Family and Economic Issues* 2013, Vol. 34 (1), pp. 64–76, <https://doi.org/10.1007/s10834-012-9299-y>.

na to, w jaki sposób społeczeństwo ocenia i dokonuje wyborów realnych kierunków działania.²¹³

Problem transferów pojawia się także w ocenie konsekwencji ekonomicznej aktywności dla środowiska.²¹⁴ Jest elementem dyskusji dotyczącej optymalnego tempa rozwoju gospodarki, do jakiego powinno dążyć bieżące pokolenie tak, aby rozwój produkcji nie wpływał negatywnie na środowisko, a przynajmniej, żeby ten negatywny wpływ, którego konsekwencje będą ponosić kolejne pokolenia, był ograniczony.

5. Transfery międzypokoleniowe w badaniu HFCS

Jak przy każdym zjawisku ekonomiczno-społecznym, również w przypadku transferów międzypokoleniowych, pojawia się pytanie o to, kto wykazuje określone zachowania. Możemy zastanawiać się m.in. nad tym, kto jest beneficjentem spadków i darowizn oraz kto celowo oszczędza w celu przekazania darowizny lub spadku. Informacji na ten temat można poszukiwać w wielu bazach krajowych prezentujących dane dotyczące sytuacji finansowej gospodarstw domowych. Można też skorzystać z szerszych badań, takich jak Household Finance and Consumption Survey, które prezentuje wyniki ankietowania gospodarstw domowych z krajów strefy euro, Polski i Węgier.

Z analizy danych zebranych w badaniu HFCS Wave 3²¹⁵ wynika, że 30,78% respondentów reprezentujących gospodarstwa domowe²¹⁶ w ciągu 3 lat przed badaniem otrzymało spadek lub darowiznę. Wśród motywów transferów międzypokoleniowych duże znaczenie mają edukacja oraz pozostawienie spadku²¹⁷. Nie zawsze wystąpienie transferu, czy motyw jego realizacji związany jest z oszczędzaniem. Niemniej jednak, spośród wszystkich badanych w ramach HFCS, 12,48% oszczędza w celu sfinansowania edukacji dzieci lub innych członków rodziny, a 5,12% w celu pozostawienia spadku. W przypadku oszczędzających, należy dodać, że pytanie o motywy oszczędzania zadawane jest jedynie respondentom, których gospodarstwo domowe posiada nadwyżki finansowe (z wyjątkiem Austrii, Francji i Włoch). Grupa ta stanowi ok. 45% ogółu respondentów. Spośród nich odpowiedź pozytywną odnośnie kierowania się wymienionymi motywami oszczędzania udzieliło odpowiednio 27,98% i 11,56%. Dane dla poszczególnych krajów

²¹³ S. Galperti, B. Strulovici, op.cit., p. 1175.

²¹⁴ G. B. Asheim, F. Nesje, *Destructive Intergenerational Altruism*, Journal of the Association of Environmental and Resource Economists 2016, Vol. 3 (4), pp. 957–984, <https://doi.org/10.1086/688584>.

²¹⁵ Ankiety były przeprowadzone w poszczególnych krajach w latach 2016–2018. Wyniki opublikowano w marcu 2020 r.

²¹⁶ Osoba reprezentującą gospodarstwo domowe jest tzw. osoba referencyjna zwana też głową gospodarstwa domowego, czyli osoba, która wnosi najwięcej do budżetu domowego.

²¹⁷ J. Mora, A. I. Moro-Egido, *Analyzing Motives for Money-Transfers within Families: The Role of Transfers for Education*, Empirical Economics 2011, Vol. 43 (1), pp. 357–378 <https://doi.org/10.1007/S00181-011-0473-0>.

przedstawia tabela 10.1. Na pytanie o to, czy respondenci oczekują otrzymać spadek lub darowiznę w przyszłości odpowiedzi udzielili przedstawiciele jedynie trzech krajów. Pozytywną odpowiedź wskazało 19,79% Belgów, 30,51% Luksemburczyków i 34,52% badanych mieszkańców Portugalii.

Odsetek gospodarstw domowych, które otrzymały spadki lub darowizny znacząco różni się pomiędzy krajami. Najmniejszy udział w tej grupie mają gospodarstwa domowe w Chorwacji (5,08%) i Grecji (5,15%), Są to jedyne kraje, w których odsetek obdarowanych i spadkobierców jest mniejszy od 10%. Najwięcej gospodarstw domowych, które skorzystały z tego rodzaju transferów międzypokoleniowych jest we Francji (54,72%) i w Finlandii (51,85%). Znacznie mniej gospodarstw domowych oszczędza z zamiarem transferowania środków do innego pokolenia, najczęściej na rzecz zstępnych. Ponadto obserwuje się wyraźną różnicę pomiędzy odsetkiem osób oszczędzających na edukację, a grupą tych, którzy oszczędzają w celu pozostawienia spadku. Potwierdza to wspomniane wcześniej twierdzenie L. Kotlikoffa i L.H. Summersa, że tylko część transferów międzypokoleniowych realizowana jest celowo.

W tym kontekście należy zbadać, kto jest beneficjentem transferów oraz czym charakteryzują się osoby planujące celowe transfery. Pod uwagę wzięto płeć, wiek, poziom edukacji i stan cywilny osoby referencyjnej reprezentującej gospodarstwo domowe oraz typ gospodarstwa domowego²¹⁸. Liczba gospodarstw domowych zaliczanych do poszczególnych kategorii nie jest jednakowa. Wybór osoby referencyjnej (określanej głową gospodarstwa domowego) jako reprezentującej całe gospodarstwo domowe wynika z faktu, że jest to osoba często podejmująca decyzje dążące do zwiększenia użyteczności wyborów całego gospodarstwa domowego, nawet kosztem zmniejszenia użyteczności indywidualnej poszczególnych członków, a zwłaszcza użyteczności odczuwanej przez tą osobę.²¹⁹

Analiza pokazuje, że pod względem płci, nie ma znaczących różnic pomiędzy beneficjentami transferów. Natomiast we wszystkich pozostałych kryteriach różnice są istotne, aczkolwiek poziom zróżnicowania mierzony współczynnikiem V Cramera nie przekracza 0,116. Największe udziały w poszczególnych kategoriach wśród beneficjentów darowizn miały gospodarstwa domowe reprezentowane przez osoby:

- w grupie wiekowej 56–65 lat,
- mające wykształcenie większe niż średnie,
- pozostające w związku małżeńskim,
- będące członkami gospodarstw domowych składającym się z dwóch dorosłych osób, z których co najmniej jedna jest w wieku 65+.

²¹⁸ Badanie HFCS dzieli gospodarstwa domowe na 10 kategorii w tym: (1) – dorosły w wieku do 65 lat, (2) – dorosły w wieku 65+, (3) – dwoje dorosłych w wieku do 65 lat, (4) – dwoje dorosłych, z których co najmniej jedno w wieku 65+, (5) – troje lub więcej dorosłych, (6) – samotny rodzic z dziećmi, (7) – dwoje dorosłych z dzieckiem, (8) – dwoje dorosłych z dwójką dzieci, (9) – dwoje dorosłych z trójką lub więcej dzieci, (10) – troje lub więcej dorosłych z dziećmi.

²¹⁹ G.S. Becker, *A Theory of Social Interactions*, op.cit., p. 1077.

Tabela 10.1. Beneficjenci transferów międzypokoleniowych i oszczędzający na realizację przyszłych transferów według HFCS (% ogółu respondentów)

Kraj	Odsetek respondentów, którzy otrzymali darowiznę lub spadek (%)	Oszczędzający na edukację dzieci i/lub innych członków gospodarstwa domowego		Oszczędzający w celu pozostawienia spadku	
		% ogółu	% oszczędzających	% ogółu	% oszczędzających
Razem	30,78	12,48	27,89	5,12	11,56
Austria	27,44	24,80		11,88	
Belgia	32,76	17,56	35,44	9,40	18,98
Chorwacja	5,08	5,38	27,76	0,88	4,56
Cypr	21,34	9,90	55,84	3,07	17,32
Estonia	24,41	9,33	29,31	1,46	4,57
Finlandia	51,85	5,22	8,77	1,38	2,32
Francja	54,72	2,99		1,32	
Grecja	5,15	4,02	27,75	0,90	6,19
Holandia	16,90	8,80	21,57	5,56	13,61
Irlandia	29,65	14,00	34,18	0,98	2,39
Litwa	16,11	14,60	53,88	3,79	14,45
Luksemburg	31,93	30,20	44,98	19,12	28,48
Łotwa	13,69	6,73	29,68	0,72	3,18
Malta	36,06	14,4	31,73	4,88	10,72
Niemcy	21,75	13,96	26,57	1,86	3,54
Polska	36,26	4,08	18,82	0,27	1,27
Portugalia	32,56	31,57	32,29	13,00	13,29
Słowacja	30,29	10,14	33,64	7,71	25,57
Słowenia	13,11	15,00	43,83	5,51	16,18
Węgry	22,52	13,14	47,83	4,27	15,60
Włochy	bd	26,16		17,39	

Źródło: Obliczenia własne

Podczas, gdy najmniejsze udziały w swoich kategoriach miały gospodarstwa domowe reprezentowane przez osoby:

- w grupie wiekowej 36–45 lat,
- z wykształceniem nie wyższym niż podstawowe,

- wdowcy,
- będące samotnymi rodzicami z dziećmi pod opieką.

Wyników dla poszczególnych kategorii nie należy łączyć, można jednak zauważyć pewne wspólne cechy. Darowizny i spadki częściej trafiają do gospodarstw domowych, w których jest co najmniej dwoje dorosłych. Jest to oczywisty rezultat wynikający z faktu, że małżeństwo lub związek partnerski może pozyskać transfery od dwóch rodzin, co zwiększa prawdopodobieństwo ich otrzymania. Również wiek otrzymania transferu związany jest ze strukturą demograficzną społeczeństw w analizowanych krajach. Więcej darowizn i spadków otrzymują osoby starsze, co najmniej w wieku 45+. Przyjmując, że większość transferów stanowią spadki można spodziewać się, że średni wiek beneficjenta będzie wzrastał, ze względu na wydłużanie się średniego czasu życia mieszkańców Europy, w tym benefaktorów.

Analogiczną analizę dotyczącą zróżnicowania cech społeczno-demograficznych i ich związku z określonymi działaniami gospodarstw domowych przeprowadzono dla oszczędzających na sfinansowanie transferów międzypokoleniowych. W tym przypadku, we wszystkich kategoriach zróżnicowanie pomiędzy gospodarstwami domowymi było istotne, chociaż w przypadku płci osoby referencyjnej współczynnik V Cramera wynosił jedynie 0,031. Największe zróżnicowanie gospodarstw domowych oszczędzających na sfinansowanie edukacji było pod względem typu gospodarstwa domowego ($V=0,353$), a wśród oszczędzających na pozostawienie spadku, pod względem wieku ($V=0,158$).

Największe udziały w poszczególnych kategoriach wśród osób oszczędzających na sfinansowanie edukacji członków rodziny, głównie dzieci, miały gospodarstwa domowe reprezentowane przez osoby:

- w grupie wiekowej 35–45 lat, a w drugiej kolejności 46–55 lat,
- mające wykształcenie większe niż średnie,
- pozostające w związku małżeńskim lub partnerskim,
- będące członkami gospodarstw domowych, w których są dzieci na utrzymaniu.

Najmniejsze zainteresowanie tym motywem oszczędzania wykazywały gospodarstwa domowe składające się z jednej osoby dorosłej, nie będące w związku i w najniższej oraz w najwyższej grupie wiekowej. Najprościej można je scharakteryzować jako młodych dorosłych, którzy jeszcze nie wstąpili w związki i nie mają dzieci oraz samotnych seniorów, których dzieci dawno się usamodzielnili.

Wśród oszczędzających w celu pozostawienia spadku można zaobserwować dwie tendencje. Zainteresowanie tym motywem oszczędzania wzrasta wraz z wiekiem osoby referencyjnej w gospodarstwie domowych. Można to wytłumaczyć zmieniającą się w czasie hierarchią celów finansowych oraz cyklem życia gospodarstwa domowego. Udział oszczędzających na pozostawienie spadku maleje wraz ze wzrostem poziomu edukacji osoby referencyjnej. Przyczyną może być większy majątek osób posiadających wyższy poziom wykształcenia, wynikający m. in. z powiązania wykształcenia z wysokością dochodów. Osoby posiadające większy majątek, który będzie stanowił w przyszłości spadek, mogą nie odczuwać potrzeby dodatkowego gromadzenia oszczędności na ten cel.

Podsumowanie

Przedstawione w opracowaniu transfery międzypokoleniowe nie wyczerpują wszystkich form występowania tego zjawiska. Skupiają się na transferach następujących wewnątrz rodziny i ich wpływie na finanse, w tym oszczędności i konsumpcję gospodarstwa domowego. Ten rodzaj związków międzypokoleniowych ma istotne znaczenie dla osób indywidualnych oraz dla gospodarstw ze względu na swoje skutki ekonomiczno-finansowe. Skala transferów, motywy ich realizacji, kierunek oraz cel przepływu w dużym stopniu zależą od socjodemograficznej charakterystyki gospodarstw domowych beneficjentów i benefaktorów.

Jedną z ważniejszych ról transferów *in vivo* jest wyrównywanie różnic społecznych poprzez wsparcie pokoleń będących w gorszej kondycji finansowej i/lub społecznej przez pokolenia mające lepszą sytuację. Należy mieć przy tym na uwadze fakt, że pomoc ta może odbywać się kosztem pokolenia będącego benefaktorem. Decydując się na transfer benefaktorzy rezygnują z części własnej konsumpcji lub czasu. Jest to poważny problem dla przyszłej sytuacji średniozamożnych pokoleń osób będących w wieku średnim. Rezygnacja z gromadzenia oszczędności emerytalnych w celu przekazania transferów materialnych lub niepodejmowanie pracy zarobkowej w celu przekazania transferów niematerialnych w formie czasu opieki, powoduje wzrost ryzyka ubóstwa tej grupy w kolejnych latach. Nie w każdym przypadku zadziała tzw. kontrakt międzypokoleniowy polegający na odwróceniu kierunku transferów wraz z wiekiem uczestniczących w nim pokoleń. Zakładany przebieg kontraktu polega na transferach od rodziców do dzieci w celu wsparcia edukacji i uzupełnienia dochodów młodego pokolenia, aby z upływem lat przekształcić się w transfery od dzieci do rodziców w celu wsparcia seniorów. W praktyce różnice w sytuacji finansowej lub niski poziom altruizmu powodują, że część kontraktów nie jest realizowana w pełni. W takiej sytuacji konieczne jest wdrażanie odpowiednich rozwiązań polityki społecznej.

Świadomość zróżnicowania form i motywów transferów oraz potrzeb różnych grup społecznych powinna być podstawą kształtowania polityki społecznej, w tym budowania zachęt podatkowych i wspierania organizacji działających na rzecz rozwoju transferów międzypokoleniowych.

Kolejnym problemem jest powstrzymywanie się od zapewnienia sobie bezpieczeństwa finansowego lub nadmierne wydatkowanie środków, w tym zadłużanie się, przez osoby oczekujące na otrzymanie darowizny lub spadku. Poprzez brak racjonalności w swoich działaniach narażają się one na poważne konsekwencje wynikające z różnicy między oczekiwanym czasem i wielkością transferu, a jego rzeczywistymi parametrami. Stąd konieczna edukacja finansowa nakierowana na podkreślanie roli posiadania oszczędności składających się na tzw. „poduszkę finansową”.